
NAGY L. JÁNOS

ELŐDÖK ÉS TANÍTVÁNYOK A MAGYAR HELYESÍRÁSÉRT... Tisztelet Egernek!¹

Bozsik Gabriella tiszteletére, a Magyar Nyelvészeti Tanszék köszöntésére

Eger a magyar helyesírás egyik legfontosabb városa a XX. század 50-es éveitől kezdve. Papp István, Bakos József, Fekete Péter, V. Raisz Rózsa, Zimányi Árpád és Domonkosi Ágnes vezetésével a Magyar Nyelvészeti Tanszéken a helyesírás központi szerepet kapott. Pásztor Emil, Zimányi Árpád, Bozsik Gabriella és ma Ludányi Zsófia vezetésével és szervezésében a felsőoktatás magyar szakos hallgatói számára állandó magas színvonalú helyesírási versenyt rendeztek, első alkalommal 1987-ben. Köszöntöm ez alkalommal a magyar helyesírás elvi és metodológiai-metodikai műhelyét, benne Bozsik Gabriellát. Itt említjük meg, hogy Bozsik tanárnő segítette Gyulán az Implom-versenyt is a zsűriben.

1. Mit szabályoz az akadémiai szabályzat?

Ennek a cikknek a közvetlen előzménye 2019 novemberében a szegedi Szent János Hotelben elhangzott előadás. A vajdasági magyar szakos pedagógusok számára az Anyanyelvápolók Szövetsége szervezett továbbképzést, ennek egyik témájaként a helyesírást jelölték meg. Számos vajdasági szempontot érintett az elhangzott szöveg, néhányat a jelen szerkesztett változat figyelmen kívül hagy. A gondolatmenet középpontjában az a kérdés állt: mit szabályoz az AkH. – és mit nem.

Nem haszontalan áttekinteni a helyesírási szabályozásban nem szereplő nyelvhasználati jelenségeket. Ezekre a nyelvhasználati adatokra a szabályok elv-szerűen nem vonatkoznak: az adott nyelvi tények nem tartoznak a helyesírási szabályzatok kompetenciájába. Elsősorban azért, mert az akadémiai helyesírás az írott köznyelvi jelenségek szabályozására hivatott. Vannak továbbá olyan nyelvhasználati – szóbeli vagy írásbeli, tehát hangzó vagy írott/nyomtatott – nyelvi adatok, amelyek egyszerűen nem foglalhatók szabályokba. Többségük a hangzó magyar nyelvből való, mint majd látni fogjuk.

A magyar helyesírás szabályainak tizenkettedik kiadása (2015) normatív szabályokat közöl, amelyeket érdemes betartanunk. A közvélekedés szerint a helyesírás nyelvünk célszerű írásmódja. A költői-írói helyesírás eltérhet

1 Az Implom-verseny közleményei jelentős arányban forrásul szolgáltak ehhez a cikkhez, hiszen Balázs Géza, Kiss Jenő, Péntek János, Petőfi S. János, Wacha Imre egyaránt Implom József-díjas.

az akadémiai szabályoktól, de az egyezményes helyesírástól való eltérésnek valamilyen tartalmi-stilisztikai oka/célja van. (Magától értetődik, hogy az eltérések nemcsak az irodalom nyelvhasználatában, hanem a mindennapi írott/nyomtatott közlésekben is lehetségesek.) Deme László ismert megfogalmazásában: a szándéktalan szabályszegés helyesírási hibát eredményez, a szándékos szabályszegésnek viszont stilisztikai/kommunikációs/retorikai értéke van.

A továbbiakban az akadémiai helyesírás hatályos 12. kiadása azon részét tekintjük át, amely a) szó szerint meghatározza: mely hangzó jelenségek nincsenek szabályokba foglalva, b) mely nyelvhasználati tények nem tárgyai az AkH. normatív regulációjának. A számítógépes nyomdai előkészítést megelőző időszakban a nyomdai korrektor kétféle minősítést adhatott a kinyomtatandó szövegnek: a) „AkH.” (= ‘szedd az érvényes akadémiai helyesírási szabályzat szerint’); vagy b) „SzSz.” (= ‘szerző szerint, azaz szedd úgy, ahogyan a szerzőtől kaptad’). Ezt az utóbbit a textológiai hagyomány (majd az érvényes szabályozás) a kapott írásképp kinyomtatásával teljesítette. Így tehát a következőkben előbb az AkH. szerinti szabályozást, azaz a rendszert vizsgáljuk néhány részletében (2.); ezután a „SzSz.” írás szempontjaiból, a stilisztikai lehetőségekből említünk néhányat (3.); külön foglalkozunk Rozgonyiné Molnár Emma elemzéseivel (4.). Nem véletlen, hogy a gyulai középiskolai helyesírási verseny (1988–) első megjelent kötetének címe: Rendszer és stilisztika a helyesírásban (Gyula, 1992). A cikket a textológiai kérdések felvetése (5.) után a tanulságok rövid összefoglalása (6.) és az idézett szakirodalom zárja.

Arra nem vállalkozhat ez a rövid írás, hogy részleteiben is teljes áttekintést és érvekkel pontosan alátámasztott elemzést nyújtson az egész problémakörrel. Elsősorban az Implom József Középiskolai Helyesírási Verseny nyomán publikált cikkekre és nyelvi adatokra koncentrálok: Balázs Géza (2001, 2007, Balázs–Dede szerk. 2009), Petőfi S. János (1997/2018), Rozgonyiné Molnár Emma (1992, 1993).

2. Az akadémiai helyesírás: AkH. 12. kiadása

Mit nem szabályoz az AkH.? Erre a kérdésre a 2015. évi kiadás szabálypontjai válaszolnak, a lapszámok ebből valók.

Bevezető megjegyzés. Ebben a gondolatmenetben nem térünk ki az azonos értékű alakváltozatokra. A magánhangzók esetében pl. *advent* v. *ádvent*, *hozsanna* v. *hozsánna*; a mássalhangzók írásában pl. *Atilla* v. *Attila*, *Otília* v. *Ottília*.

2.1. Köznyelvi/nem köznyelvi

Az AkH. bevezetőjében azt olvashatjuk, hogy a szótári rész betűrendben közölt anyaga mindenekelőtt azokat a köznyelvi szavakat és szókapcsolatokat tartalmazza, amelyek helyesírási szempontból eligazítást kívánnak. Ebből az következik, hogy a nem köznyelvi szavakat és szókapcsolatokat nem tartalmazza. Mi tartozik a „nem köznyelvi” minősítésbe? A tájnyelvi, azaz nyelvjárási elemek

mindenképpen, s ugyanígy a regionális köznyelvi elemek (ezek között a legtöbb a magánhangzók ejtésében tér el a köznyelvitől, pl. a többféle *e* hangoké). Ezek a szavak, kifejezések a huszadik század közepén-végén gyakran stigmatizáció tárgyaivá lettek. A negatív beállításban, ilyen megítélésben jelentős szerepe lehetett népszerű és hatásos irodalmi szövegeknek, publicisztikáknak, bulvárszövegeknek. Az urbánus Nagy Endrétől, Karinthy Frigyesztől egészen máig kabaréjelenetek azzal figurázzák ki a nyelvjárási beszélőt, ahogyan a szavai hangzanak: beszédének a stílushatásában főszerepe van a dialektusnak. A legtöbb esetben ezek a nyelvi kifejezések népies stílusúak (városi szereplőkkel pedig lumpennyelviek).

A szabályzat mind a magánhangzók, mind a mássalhangzók írásában a betűkettőzésnek, betűhalmazásnak a használati értékét emeli ki: „Stilisztikai célból (a szokatlanul hosszú ejtés érzékeltetésére) a magánhangzót jelölő betűket halmazhatjuk is, például: *Één? Góóó! Neeem*” (AkH. 6.). És: „Stilisztikai célból (a szokatlanul hosszú ejtés érzékeltetésére) a mássalhangzót jelölő betűket többszörözhetjük is, például: *Nnem! Terringtonét! Psszt!*” (AkH. 9.).

2.1.1. Jegyezzük meg: az adott példák esetében meghatározható-e egyáltalán, hány magánhangzót vagy mássalhangzót írunk. A példák rendjében: **Éééén? Góóóóóó! Neeem! Vagy: *Nnnem! Terringtonét! Psszt!* Senki nem döntheti el egyszer s mindenkorra, hogy az *Igen?*, az *Igeen?* vagy az *Igeeen?* a pontos érzékeltetője a hangzásnak (valószínű, hogy praktikusán mégsem 7-8 *e*-vel írná bárki). Ugyanígy a sírás hangzásának érzékeltetése többféle lehet, pl. *brühühü, brühühühü* vagy *oá, oáá, oááá, oáááá* stb. A hangutánzásban sem lenne könnyű előírni, hogy a *bee*, a *beee*, a *beeee* stb. alakok közül melyiket fogadjuk el. (Akár a gyerekes csúfolkodás, akár a bárányok esetében.) Helyesen teszi tehát az AkH., hogy nem törekszik teljességre, a hasonló példákban maradéktalan iránymutatásra: „A kiejtés szerinti írásmód azt jelenti, hogy a szóelemek (szótövek, képzők, jelek, ragok) írásformáját köznyelvi kiejtésük szerint rögzítjük [...]. Bizonyos esetekben azonban a szóelemek kiejtésbeli módosulását az írás is feltünteti. Művészi vagy tudományos célból nyelvjárási, régies vagy más, nem köznyelvi alakok írásbeli használatára is szükség lehet” (AkH. 18.).

2.1.2. A magánhangzókat jelölő betűk írásában a betűszók a kiejtéstől eltérően *A*-val, *E*-vel jelölik az ejtett *á*-t, *é*-t: *ELTE-re, MTA-nak* (AkH. 29.). A magyar nyelvi beszélők igen jelentős része a „dunántúli” rövid *i*-ket ejti a mai napig a *kísér*, *ígér*, *kíván* stb. szavakban. Ami pedig a többféle */e/* hangot illeti (az *e* és *ë*, az *ä* és *ě* megkülönböztetését), Kodály Zoltán ismert példája jelentésmegkülönböztető szerepben terjesztette a *menték*, *mëntek*, *mënték*, *mentek* szósort. Weöres Sándor a magyar anyanyelvű Pietro Santacangelinek ajánlott négysorosában értelmezést is adott: *Mikor vízbefúlót menték, / ha ti más mezőre mëntek, / nem vagytok közönytől mentek, / mind csak afféle jött-mëntek*. (Az ABC huszonöt betűjére, M, Steinert Ágota szerk. 2003, 3: 305.)

2.2. A mássalhangzók ejtésétől eltérő írásmódok

Fentebb említettük a hangutánzásban (szám szerint) meghatározhatatlan halmozásait (*brrr* vagy *brrrrr*, *pszt* vagy *pssszt* stb.). Mindez a táji-népi ejtismódokkal is bonyolódhat; emlékezzünk Gárdonyi Géza Egri csillagok című regényében Sárközi szavára: „Pst”. Szándékosan, ironikusan így is: *Jujjjj*, sőt *lyally*.

A *j/ly*-t a mai magyar beszélők igen csekély aránya különbözteti meg a kiejtésében. Az 1950-es években még nem volt ritka a [góla], [heles] típusú regionális ejtés. Móricz Zsigmond Légy jó mindhalálig című regényében stílushatást tulajdoníthat az olvasó a kisiskolás fiú mondatának: „*Te ojan hűje vagy...*” Szinte megelevenedik a szeplős kisfiú, amint végtelen lenézéssel mondja ezt a társának. (Még arra is gondolhatunk: ha *ly*-nal írná, nem becsülné le ennyire.) Balázs Géza plakáthelyesírásnak nevezi az ilyen megoldásokat (Balázs 2001: 51). Az utóbbi időszakban a közéleti demonstrációkon az írásmód a plakáthelyesírást látszik követni.

Újabb szempont lehet az SMS-nyelv 160 karakteres határa: az *ly* mégiscsak két betű, a *j* pedig egy. Ezt erősítheti a szleng nyelvhasználat tudatos törekvése: szembeszáll az illendővel, a megszokottal, a szabályossal – esetünkben az *ly*-os írásmóddal. (Ez persze csak egy részlete a helyesírást mint olyat elvszerűen elítélő magatartásnak.)

2.2.1. A mássalhangzók írásában három szóalak kiemelt jelentőségű: *egy*, *lesz*, *kisebb*. Nem véletlen, hogy amikor 1973-ban az aktuális tanterv mellékleteként a Művelődési Minisztérium az alsó tagozatos diákok számára osztályonként meghatározta a helyesírási ismereteket, a negyedik osztályban már előírta ezeknek a megtanítását, begyakorlását.

Az AkH. 68, 69., és 70. pontja vonatkozik e három szótő írásmódjára.

Partiumi példát idézünk egy község központjából. „*Szombaton este bál lesz. Ha esső lesz, akkor nem lesz. Ha nem lesz, akkor lesz.*” Azt igazolja, hogy a két magánhangzó közötti (intervokális) helyzet hosszabbítja az [j] hangot, és tanúsodik a hangzó nyelvünkben meglévő hosszú ssz-ről a *lesz* igealakban. (Egyesek szerint Kosztolányi Dezső is hivatkozott a „*ha nem lesz, akkor lesz*” szójátékra.)

Petőfi S. János Gyulán elmondott előadásában (1997) hivatkozott egy diák-tüntetés molinójára. A napilapokban megjelent fotón jól látszott a felirat:

MI LESSSZ ITT?!!

Könnyű belátni, hogy a hatáskeltés eszközei a feliratban az SSSZ és a többszörözött írásjelek.

2.2.2. Irodalmi anekdotában szerepel az írástudatlan ember, akinek a nevét kellene leírnia. Amikor hosszas készülődés után feladja a küzdelmet, azzal teszi le a tollat: „*Elfelejtettem a nagy efföt.*” A poén persze az, hogy Tóth Antalnak hívják. Ebből jöhet a szóláshasonlat is: „*Elfelejtette, mint Tóth Antal a nagy efföt.*”

Ha megvizsgáljuk a két magánhangzó közötti mássalhangzók kiejtését, a következő sorozatot halljuk és írjuk:

m-ek kiejtve: „emmek”; *s-et* kiejtve „eset”; *r-ed* kiejtve „erred”

(Írásszakértő mondhatja: „az *m-ek* arról tanúskodnak, az *s-et* hanyagul írja; az *r-ed* azt mutatja” stb.) Magától értetődik, hogy a helyesírásban nem jelenhet meg kettőzve az adott mássalhangzó. Ezt a szabálypontok megerősítik: az intervokális helyzetű *s* és *l* meg *n* hangok meghosszabbodhatnak a kiejtésben, az írás azonban ezt nem követi (AkH. 71., 72.). Pl. *erőset, magasan; belőlem, utánunk*.

Az eddigiekhez hasonlóan néhány ige toldalékos alakjában ejthetünk hosszú mássalhangzót, ám írásunk ezt a hosszabbodást sem jelöli: *lőtök, rótok, lőjön* stb. (AkH. 66.).

A két magánhangzó közötti *dz* és *dzs* hosszan hangzik, azonban röviden írjuk, pl. *bodza, edző, madzag, maharadzsza* (AkH. 87.).

Eddigi példáink ellenkezője is előfordul: a *viSSzér* szó kiejtésében általában röviden halljuk az *ssz-t*; írásunkban a mássalhangzó nem rövidül.

2.2.3. Tekintsünk most olyan szóalakokat, amelyeknek a hangzásában nem vagy nem pontosan a leírt mássalhangzónak megfelelő fonéma betűjele szerepel.

Ilyen az *ing, harang* típusú szóalak (*kering, cseng, bong* stb.), amelynek az /n/ nazális helyén (ejtésben: „enn” helyén) a *veláris* [g] hatására az /n/ fonéma veláris nazális [ŋ] allofónját hangoztatjuk.

Ehhez hasonlít az *öngyújtó, színyomat* [n]-je helyén ejtett [ɲ]: ezt sem jelöli írásunk (AkH. 51.). Ugyanebben a pontban a szabályzat a kiejtett [mp], [mb], [m:] kapcsolatok *n*-jét őrzi írásunkban: *szénpor, azonban, tanmenet*.

2014-ben a MANYE kolozsvári kongresszusán emlékezetes előadást tartott Szilágyi N. Sándor. Az egyik fontos nyelvi példája a *különb, különben* szóalakok *mb* hangkapcsolatának [mb]-s ejtésére és *nb* írásmódjára vonatkozott. Az erdélyi és partiumi diákok írásszokásaira alapozott véleményében szót emelt a *külömb* írásmód lehetősége mellett. Ady soraival: *Legkülömb ember, aki bátor / S csak egy külömb van, aki: bátrabb* (A Tűz csiholója). A következő évben megjelent 12. kiadás nem adott helyt Szilágyi N. Sándor javaslatának; bizonyára nem kívántak a szerkesztők erdélyi/partiumi alakváltozatot beemelni a köznyelvbe.

2.2.4. Történeti és helyesírás-történeti okokból a tulajdonnevek körében nem lepődhetünk meg azon, hogy ugyanaz a betű vagy betűcsoport más-más ejtést is megenged. Két típusra utalunk.

Az aradi vértanú tábornokok sorában a betűrendben egymás után áll *Aulich Lajos, Damjanich János*, majd *Knézich Károly* neve: az elsőben a *ch* [x] értékű, a másodikban és harmadikban pedig [tʃ] értékű (AkH. 85., 86.).

A XVIII. és XIX. század határán javasolta Révai Miklós (a Halotti beszéd első ismertetője) Kazinczy Ferencnek a [ʒ] hang betűjeleként a *zs* betűt. A korábbi írásokban mellékjeles vagy mellékjel nélküli *s, z* jelölte a [ʒ] hangot, l. ugyanott, a 86. pontban: *Jósika* [józsika]. (Jegyezzük meg: az írásmód következménye, hogy Szegeden a *Jósika utcát* gyakran betű szerint „jósiká”-nak mondják.)

Más szóalakokban azonban az AkH. 44. lapjának $s = [ʒ]$ megoldása nem mindig érvényesül. Pl. *Sydou myth teʒ...* = „zsidó, mit téssz” (= ’teszel’)... stb. (Ómagyar Mária-síralom). Emlékezzünk Sidó Ferencre, a nagyszerű magyar asztaliteniszezőre: a nevében ugyanez a $zs = [ʒ]$ hangjelölés látható. Ezt támogatja báró Wesselényi Miklós birtoknevéből eredő epitetonja: „a zsidói bölény”; írásmódja akkoriban *sibói* volt.

Természetesen számos más eltérésre is felhívhattuk volna a figyelmet: egyikük sem tárgy a kodifikációnak.

2.2.5. A hangzó nyelv az írás/nyomtatás lejegyzésében nemcsak maguknak a betűknek az alkalmazását jelenti, hanem az írásjelekét is (Wacha Imre 2018). Wacha gondolatmenete és szemléletes szövegpéldái egyaránt jelentős segítséget nyújthatnak az érdeklődőknek, például a versenyeken a tollbamondások íróinak és javítóinak. Ebben e cikkben csak egy-két példát szentelhetünk ennek a vonatkozásnak. Az utóbbi évtizedekben Balázs Géza, Benő Attila, Bódi Zoltán, Grétsy Zsombor, Veszelszki Ágnes és mások az e-nyelv szövegtípusaiban (ímélek, SMS-ek, blogok, hozzászólások stb.) elemeztek írásjelhasználati szokásokat. Ilyen a NAGYBETŰSÍTÉS harsánysága, az alsó vonalakkal a hang_súly i_mi_tá_lá_sa stb. (l. Balázs 2001).

3. Szépirodalmi helyesírás: a helyesírás stilisztikája

A bevezetőben említett szépirodalmi helyesírás, az „SzSz.” jelű írásmód kutatásának magyar alaptanulmányát Bárczi Géza írta (Bárczi 1961). Az irodalmi nyelvhasználat kutatói a szociolingvisztikai megközelítésben a vernakuláris nyelvváltozat felől is, az aktuálisan érvényes kiadási szabályok felől is vizsgálták „a helyesírási szabályok funkcionális megsértésének” (Petőfi S. János 1997) típusait.

3.1. A hangzás szerinti lejegyzés

A „couleur locale” festésének, az ábrázolt alakok jellemzésének ismert megoldása a népies hangzás betű szerinti lejegyzése.

*Óccsad mán el aszt a lámpát
ne köjjön mindég pörűni
örökössen azok a francos könyvek...*
(Meliorisz Béla: Közjáték)

3.2. Szórészek, szódarabok, az írásjelek elhagyása

Avantgárd hatásról tanúskodik az a betűintarzia, amelyet cikkében Petőfi idéz:

zAvar, Ma, ml, RáAdás, kézBEn, kArjaink, hUllám, itt-Hagy, víz, iDő
(Tandori Dezső: Hérakleitosz utóidényben)

A figyelmes olvasó könnyen azonosíthatja a nagybetűkből A MIRABEAU HÍD kifejezést, s felidézheti a vers szemantikai elemeit is.

Petőcz András verse felbontja a szóalakokat, nem is mindig a szótaghatáron; ennek az avantgárd eljárásnak sokféle módja ismeretes.

*mozdul*atlan, mozdul*ás, nyughat*atlan, nin*cs, láto*más, rez*zenetlen, foly*ton*
(Petőcz András: Zárójelvers Op. 32.)

A huszadik században igen gyakori költői megoldás a központosítás nélkülség.

*Nézz körül jól Ez a fa árnya
És ez a fa De lehet Te vagy
mind a kettő Hát nézd magad
Nézz jól körül Fa és fa árnya*
(Bella István: Példamondatok)

Bella István a nagybetűkkel megjelölte a mondatok határait. Az alábbi délvideki szövegben mondattagolást nem alkalmaz a szerző: a jelentések szabad asszociációi érvényesülhetnek.

*szavakból virág
táguló világ
zöld erdő vadon
földön csillagon
sorsod a sorsom
magamban hordom
örömben gyászban
harangzúgásban
fogódzom benned
miként a gyermek
össejt az ölben
gyökér a földben*
(Szűcs Imre: Anyanyelv [részlet], idézi Hódi Éva 2014: 108–110)

3.3. Nyelvi és zenei ritmus az írásban

A diákok nyelvhasználatában sajátos hangzás és ennek nyomán különös írásképek tükrözi, jelzi a verses részleteket.

Karinthy írásában, a Tanár úr kérem egyik részletében a bukott férfi „...isméltelgette a tornaünnepély indulójának a tenorját, amit betanult:

*Fel hazánk hű nehem-zehe-déke,
Itt a pálya, itt a tér –
Ittatér!”*
(A bukott férfi)

Az induló ritmikájának megfelelnek az íráskép tagolójelei, illetve a tagolatlan „Ittatér” is.

A hangzás a ritmika szolgálatában áll a közismert skandálás lüktetésében. Az alábbi régi diákhexameter Weöres egyik versének mottójaként olvasható. Azt a licenciát példázza, hogy szükség szerint az *a* névelő hangozhat rövid vagy hosszú szótagban egyaránt. Az első *a* rövid, a második azonban hosszú szótagot eredményez.

Bömböl a váci torony s a fák fütyörészve legelnek.

(Weöres Sándor: Marionett)

tá- ti ti/tá-ti ti-/tá tá/tá ti-ti-/tá- ti ti-/tá-tá

4. Írásmódok és értékeik Esterházy Péter prózájában

Rozgonyiné Molnár Emma stilisztikai megközelítést alkalmaz (Rozgonyiné 1992, 1993). Esterházy Péter, Bor Ambrus és Határ Győző írásaiból a „látható nyelv” (Zolnai Béla) típusait vizsgálja; itt csak Esterházy-részleteket mutatunk be.

4.1. Betűhalmazás

Esterházy regényének címét és alcímét elemezve a betűhalmazás kifejező értékére figyelmeztet:

Termelési-regény

(kissregény)

– *regény* –

Megállapítja: „Az alcím árulja el, a három sss, hogy ez a nagyszabású Termelési-regény egészen kisszerű is lehet... gúnyt is sejtet: valami »komoly« következik vagy az ellenkezője” (1992: 38).

4.2. Monotonitás az írásmódban

A szöveg monoton eldarálását festheti a kisbetűs szavak központozás nélküli részlete.

*jó ez nekünk vagy rossz de nem biztos hogy az és
jó-e az nekünk vagy rossz és tomcsányi ne feled-
je a frézer irtóra bírja az ütések nem úgy a
sztívenzon akinek üvegállá van az ali ellen sehol
apám sehol nem lenne...
(Termelési-regény, 31)*

4.3. A nyomatékolás írásmódjához

A külön-külön sorba szedett szótagok a nyomatékolásnak, a mindent hangsúlyozásnak kifejezői lehetnek.

De bizony, ha én főnök lennék

(kommunista szombat, kommunista vasárnap, dob-szerda),

– ko

– hol

– nék

de teljesíteném a tervet a mutatók szerint.

(Termelési-regény, 54)

4.4. Nagybetűsítés

A fenti „kisbetűsítés” ellentétéként kifejező értéke lehet a nagybetűsítésnek is. A Micimackó magyar fordításában (Elza néni vagy Karinthy Frigyes jóvoltából) gyakori a *Nagyon Jó Ötlet* típusú nagy kezdőbetűs írásmód. Szerepe lehet ebben idegen nyelvi hatásnak, például a német nyelv főnevei nagy kezdőbetűvel írandók, és angolul is több a nagy kezdőbetűs szó, mint magyarul.

4.5. A magolás írásképehez

Az iskola világában az egybeírás/különírás eszköze lehet a bemagolt szaknyelvi mondatok hangosításának.

Karinthy figurájának példája tanúskodik a csakis a matematikafeleltre koncentrálásról: „ápluszbészérámínuszbe egyenlő ánégyzetmínuszbenégyzet.” *Ezt fogja kérdezni*” (A rossz tanuló felel). Jegyezzük meg: a matematikaórán az *a* oldal „á” oldalnak, a másodfokú egyenlet megoldóképletében a *mínusz 4ac* és a *2a* „mínusz négyácé”-nek és „kétá”-nak hangzik.

A matematikát magoló kisdíák Nusić írásában (1924) arra a kérdésre, hol született, a derékszögű háromszög átfogójára és két befogójára emelt négyzetek összegének egyenlőségével válaszol. A tanár reagálása: „Az Istenért, Szpéró, nem tudod, hol született?”

5. Textológiai szabályozás

Török Gábor cikket szentelt a szépirodalmi szövegek kiadási szabályozásának. (Jelentős ideig hatékony tagja volt az MTA verstani bizottságának.) Elemezte Illyés Gyulának éppen akkoriban megjelent kötetében a ritmikailag vitatható írásmódokat. A hagyományos „ultima manus” elv mellett felvetődött Török (1993) gondolatai nyomán a hangoskönyvek világában az „ultima cadentia” elve, a költő olvasatában értelmezhető hangzó jelentés elsődlegessége. Stoll (1987) és Péter (1988) írásában még a hangoskönyvek divatja előtti időszak szempontjai érvényesültek; napjainkban egyre sürgetőbbé válik a költők előadásában rögzített hangzó szövegek és az írott/nyomtatott változatok viszonyának tiszt-

tázása. József Attila mondatára hivatkozom: „Időmértékben írt verseim elé én a jövőben odajegyzem az olvasás jegyeit” (József Attila ÖM III, 271).

6. Tanulságok

A szociolingvisztika megközelítései (l. Brown ed. 2006, Bell 1984, Fónagy 2001, Kiss 1995, Péntek 2001) igyekeznek a sokszínű nyelv, a nyelvváltozatok elvi fontosságát hangsúlyozni. A költői nyelvben kiemelkedő jelentősége van az anyanyelvváltozatnak (vernakuláris változatnak).

A bevezetésben fölített kérdésre röviden azt a következtetést adhatjuk, hogy az AkH. mindazt szabályozza, amit szabályoznia kell; nagyon helyesen nem törekszik azt is regulákba foglalni, ami a fonémaszinten kívül van; valamint nem törekszik szabályokba foglalni a szabályokba foglalhatatlant: a szépirodalmi és reklámnyelv kreatív megoldásait.

Maradnak persze olyan esetek, amelyekre nézve túlnyomórészt megegyezéssel iránymutatást választott a szabályzat; s olyan nyelvhasználati megoldások is, amelyekben eltérések jellemzők a főszabály(ok)tól. Az élő, változó nyelv nem (mindig) hagyja magát a konzerváló szabályokba szorítani.

Péntek János a jubileumára ajánlott gyulai kötetben azt a kérdést adta címül: Milyen magyar nyelvet tanítsunk? Következtetése: „[...] nem a lapos, nem a szürke, nem az üres, nem a konzerv, nem a túlszabályozott köznyelv a cél, az ideál, hanem a változatos, a kifejező, a sokhúrú, a beszélőre, a tárgyra, a helyzetre szabott magyar nyelv, amelyben külön-külön és együtt is jól érezzük magunkat, amellyel önmagunkat tudjuk nyújtani, az ideál a természetes változatosság, a heterogén harmónia, azaz: összhang a változatosságban” (Péntek 2001: 83).

Befejezésül egy magyarra fordított példa gyerekkorom kedves könyvéből, Nušić példájának magyarításával. Az írni tanuló diákok a betűket a valóság dolgaihoz hasonlítják, így kórusban mondják a hasonlókat (Persza néni szikár, magas takarítónő):

Félhold – kígyó – Persza néni – sarló – létra
C S I G A

Irodalom

- Balázs Géza 2001. A vizuális nyelv és a helyesírás. In: Nagy L. János (szerk.): *A helyesírás és a millennium*. Erkel Ferenc Gimnázium. Gyula. 48–58.
Balázs Géza 2007. Médiaszöveg az egész világ. In: Nagy L. János (szerk.): *Helyesírás, József Attila*. Nemzeti Tk. Budapest. (CD, sorozatszerk. Takács Edit.)

- Balázs Géza – Dede Éva (szerk.) 2009. *Európai helyesírások. Az európai helyesírások múltja, jelene és jövője*. Inter Kht. – PRAE.HU. Budapest. 127–152.
- Bell, Alan 1984. Language Style as Audience Design. *Language in Society* 13: 145–204. <https://doi.org/10.1017/S004740450001037X>
- Bárczi Géza 1961. Nyelvjárás és irodalmi stílus. In: *Stilisztikai tanulmányok*. Magvető. Budapest. 65–112.
- Brown, Keith (ed.) 2006. *Encyclopedia of Languages and Linguistics*. 2nd ed. vol. 13. Elsevier. Oxford. 413–427.
- Fónagy Iván 2001. *Language within languages: an evaluative research. Foundations of semiotics* 13. John Benjamins. Amsterdam, Philadelphia. 174–190. <https://doi.org/10.1075/fos.13>
- Hódi Éva 2014. *Ha szóra nyitod ajkad...* Ada, Óbecse. 108–110.
- Karinthy Frigyes 1916. *Így írtok ti*. Budapest.
- Kiss Jenő 1995. A regionális köznyelviség mint kutatási probléma. *Magyar Nyelv* 91/1: 1–9.
- Nagy L. János 2014. Weöres Sándor költői nyelvéről. In: Pál József – Vajda Zoltán (szerk.): *Szegedi Egyetemi Tudástár* 6: 196–208.
- Nagy L. János (szerk.) 2018. *Harminc év a magyar helyesírásért*. Erkel Ferenc Gimnázium. Gyula.
- Nagy Margit 2018. Vajdaságban magyarul. In: Nagy L. János (szerk.): *Harminc év a magyar helyesírásért*. Erkel Ferenc Gimnázium. Gyula. 159–166.
- Nusić, Branislav 1924. *Avtobiografija*. Beograd. – *Jókedvemben írtam*. (Ford. Major László és Hornyik János.) Forum. Újvidék. 1962. – Magvető. Budapest. 1956.
- Péntek János 2001. Milyen magyar nyelvet tanítsunk? In: Nagy L. János (szerk.): *A helyesírás és a millennium*. Erkel Ferenc Gimnázium. Gyula. 75–84.
- Péter László (szerk. és vál.) 1988. *Irodalmi szövegek kiadásának szabályzata*. Akadémiai Kiadó. Budapest. (Az MTA Textológiai Munkabizottsága közreműködésével.)
- Petőfi S. János 2018. A helyesírási szabályok funkcionális megsértése. In: Nagy L. János (szerk.): *Harminc év a magyar helyesírásért*. Erkel Ferenc Gimnázium. Gyula. 63–67.
- Rozgonyiné Molnár Emma 1992. Stílusos helyesírás a szépirodalomban. In: Nagy L. J. (szerk.): *Rendszer és stilisztika a helyesírásban*. Erkel Ferenc Gimnázium. Gyula. 35–49.
- Rozgonyiné Molnár Emma 1993. Írásjelek ortográfiájának vizuális és auditív rendeltetése. *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis. Nova Series Tom. XXI. Sectio Linguistica Hungarica*: 21–31.
- Stoll Béla 1987. *Szövegkritikai problémák a magyar irodalomban*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Török Gábor 1993. Azonos-e a hiteles végső és a ritmikailag hiteles versforma? *Magyar Nyelv* 89: 40–48.
- Wacha Imre 2018. Punktuáció, írásjelek és kiejtés. In: Nagy L. János (szerk.): *Harminc év a magyar helyesírásért*. Erkel Ferenc Gimnázium. Gyula. 94–104.